

Titel: Om Overdaadighed, samt om Klædedragts Orden og Skikkelse, saa og om anden Equipage, Prydelser og Udstafferinger, som bruges til Overfloed.

Citation: "Om Overdaadighed, samt om Klædedragts Orden og Skikkelse, saa og om anden Equipage, Prydelser og Udstafferinger, som bruges til Overfloed.", i *Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 24*, A.F. Stein, 1773, s. 1.
Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-2_024-shoot-workid2_024_002.pdf (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 24

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

Om Overdaadighed samt om Klædedragts Orden og Skikkelses

saa og om

anden Eqvipage, Prydelser og Udstafferinger, som bruges til Overfloed,

baade i og uden for Huusene,

dog allene meent det, som tiener ikkun til ufoernøden

Pragt og Stads.

Kiøbenhavn, 1773.

Trykt Hos August Friderich Stein, boende i Skidenstrædet i No. 171.

2

3

Om yppigheds eller Overdaads skadelige og ødelæggende Virkninger er nok allerede saa meget skrevet, og det tildeels, eller af nogle, saa tydelig og vel, saa der, i den Henseende, synes at ingen kan forestille det bedre; Men da saadanne Skrifter, eller Forestillinger, om Overdaadighedens skadelige Udretninger, ere for det meeste indfattede i Bøger, som indeholder andet meere, og det ikke er enhvers Leylighed at tilkiøbe sig samme, andre har ikkun skrevet i Korthed derom, efter de Lærdes Maade, allene for at opvække den videre Eftertanke, som erfarne og veloplyste Folk kan gjøre sig, men er ikke saa hastige og vel begribelig for de ringe oplyste og

4

ulærde Folk, der lettelig forvildes, ved en og anden Indvending, som Overdaadighedens store Anhæng heel snildelig veed at forestille derimod. Det er heller ikke nok dermed, at man forestiller Overdaadighedens skadelige Udretninger, der behøves og at man tillige forestiller, paa hvad Maade den best og beqvemmeligst kan hindres, om ikke gandske bestrides i sin Fremfart, thi ellers er det allene, ligesom naar nogen beskriver Sygdomme, men giver ingen tienlige Lægemedler eller Recepter derimod, tilkiende. I slig Henseende har jeg da foretaget mig at skrive dette, uagtet at det ikke er, eller har kundet blive saa tilstrækkelig og vel foredraget, som det behøves; thi det er en let Sag at foredrage Feil og Mangler, men heel tungt og besværligt at foreslaae hvad som best kan tiene til at afværge samme, udi en heel Stat eller Rige, hvortil udkræves megen Erfaring og Kundskab udi det heele Stats-Væsen, baade i Stykkeviis og i dens heele Sammenfatning.

5

Den ukaldede og ubefalede tør heller ikke skrive gandske frit eller tydelig nok om Hver-Feyl og Mangel, særlig saavidt Anledningerne eller Ophavs-Aarsagerne angaaer, efterdi Stats-Politiqven udkræver Stiltienhed i visse Deelee.

Overdaadigheden har og tilsneget sig en saadan ulignelig herskende Magt, over de meest og best oplyste Folk, saa der er ikkun faae, som kan og tør tale eller skrive noget imod dens skadelige Udretninger, ja Souveraine Regenters tør ikke vove, paa eengang, at gribe hende an paa alle Kanter, for gandske at indskrænke hendes Magt og Fremfart; thi om Overdaadigheden skulde blive paa alle Kanter angrebet, paa eengang, saa maatte baade Land og Kiøbstæder blive i lang Tid udmattede, om ikke tildeels reent udarmet derved, særlig hvor den har des armeret Land og Stæders Indbyggere tilfoern.

6

Overdaadigheden maa derfor Stykkeviis angribes, ligesom den Tid efter anden har, paa en underfundig Maade, indsneget sig; den maa altsaa først forbydes de fornemste og farligste Vaabens Tilførsel fra andre Riger og Lande, og dernæst belægge alle hendes fornemste Løkkemidler med Skat og Told, saa al ikkun faa kan faae Lyst til at træde ind i hendes ødelæggelses Tieneste. Men da maatte der og tillige besørages saadanne Udveje og Anstalter for alle dem, som enten bleve fangne eller deserterede fra Overdaadighedens Tieneste, at de kunde finde deres nødtørstige Underholdning, ved nyttige Arbeyder og Udretninger, thi ellers kom mange Mennesker til at betle, og Overdaadighedens-Magt dog ikke behørig hindret eller indskrænket, man kan heller ikke vente at faae den reent forjaget fra noget Land eller Rige, eller fra de store Kiøbstæder, hvor den har sit største Anhang.

7

Ligesom mange Mennesker ikke kiender eller veed alt hvad som er Synd, saa veed ey heller alle hvad Overdaadighed er. Derfor vil jeg her, med faae Ord, betegne dens Hoved-Kiendemærke, nemlig: naar man seer Folk i et forarmet Land, at opføre sig prægtig, uden at eje tilstrækkelig Formue dertil, og ellers leve ødsel med Klæder og anden Eqvipage, samt at fortære og slide meere af Fremmedes indførte Vahre, end som nødtørstelig behøves, hvilket udarmer Riget, saa har man deraf saavel som af unødvendige Arbeyder og Forretninger: Kiendemærker nok paa Overdaadigheden.

Af Kiøbmænd og Kræmmere kan man ikke vente nogen tilstrækkelig Undsætning imod Overdaadigheden, saafremt de ikke ere i saadan Velstand, at de kan forsørge sig og sine, uden at staae i Overdaadighedens Tieneste; thi om ringe bemidlede Handelsmænd, som allene lever af Overdaadighedenö Gage, vilde fri-

8

villigen begive sig til at stride imod Overdaadigheden, eller vriste sig uvillig og tvær til hendes Tieneste; saa er for dem ingen bedre Straf at vente, end Midler og Levebrøds Forliis, om ikke yderste Armod og Elændighed, saafremt de ikke blev engageret i anden Tieneste.

At bemøye sig med alvorlige og fornuftige Forestillinger, i Tanke dermed at bringe Overdaadigheden til Raison, eller for at standse hendes Tyrannie, det har man længe seet, at det ikke nytter noget, thi imedens de gode Mænd Hr. Christen og Christopher, og siden deres Sønner og Disciple, prædikede ivrig og idelig imod Overdaadighedens Voldsomheder, og fordævelige Fremfart, deomeere forøgte hun sin Magt, ved at anhverve der meeste og beste Mandskab med myntet og umyntet Sølv og Guld, som den med Voldsomheder udpræssede fra den nærende Almue, samt tillige lokkede Folk med saadanne Delicate og Hiertfrydende

9

Liqveurs, som hverken Hr. Christen eller hans Eftermænd vidste at tilberede og langt mindre formaaede at anskaffe. Det heele Qvindekjøn i Kiøbstæderne, og nogle paa Landsbyerne, fik og Overdaadigheden forlokket til sit Partie, og ved den Leylighed vidste hun at faae det meeste Guld og Sølv tilbage igien, som hun tilforn og fremdeeles forlokkede Mandkijønnet med, faa Mandkijønnet kunde just ikke rose sig af at faae store Capitaler samlet af Overdaadighedens Hvervings-Penge og Lønninger, allene hun underholdte dem vel, saalænge der var noget at faae: hos den nærende Almue; men saasart der var intet meere at faae ud exequeret hos Nærestanden, saa gav hun det Stæds Corps Afskeed, og hver maatte søge sin Næring saaledes som de best kunde, ligesom andre afskeedige Soldater, som ikke nyder meere, end fri Vey og frit Vand.

Qvindekijønnet i Kiøbstæderne fik Overdaadigheden først forlokker ved Silke-Klæder,

10

samt fiine Cammerduge og adskillige slags Kniplinger, tilligemed endeel andet Stadstøy; Men da det gode Qvindekjøn, i Tiden, ikke bleve saa gandske vel fornøyede med Pragt og Stads paa Legemet allene, men vilde og have noget af adskillig slags Stadstøy indvendig i Husesne, samt endeel pralende Eqvipage, og endelig adskilligt til Mavens Dilectering, saa maatte Overdaadigheden til at forskrive alle slags Materialier, Specier, Simplicia og Composltia fra alle Verdens Kanter, ved den Lejlighed kom Sukker, Thee og Coffe, samt adskillige Liqveurs og Delicatesser i almindelig Brug, og hialp allermeest til Overdaadighedens Herredømmes Udbredelse, og da indrettede hun ligesaa mange Comocdier daglig, som der var Viine-Skienke- og Coffeborde i Kiøbstædeme, vel og hos nogle faae, som havde gode Indkomster, paa Landet.

Saaledes har Overdaadigheden baade med Magt og Intriger i lang Tid grasseret i

11

de fleeste bekiendte Riger og Lande, og ikke forladt samme, førend hun har gandske ruineret den Nærende Almue, som og allene har været hendes Attraae og Hensigt allevegne.

Overdaadigheden veed meget snildelig paa en særdeles Maade at forblinde og forvirre Regierestanden, i sær ved det den lover og anviser rigelige Indkomster, i nogen Tid; men naar de meest trænger, er intet at faae, thi hun sluger alting til sig, saa der bliver intet tilbage, uden de haarde Graasteens Klipper.

Naar Regenterne undertiden vil lade hende actionere, for Falskhed, Utroestkab og Bedragerier, saa veed hun paa tusinde Maader at forsvare sig, og bringer Skylden ud paa andre, og det helst paa de meest Uskyldige, som været hende imod, hvilke hun ved deslige Leiligheder faaer indbragt under det tyngeste og

haardeste Trældoms Aag, eller i en utaalelig Armod.

12

Krigs-Guden Mactz og hans Folk har hun faaet gandske forvildet, eller ret forhexet, jaa de ere blevne hendes beste Acteurs, saavel til Tragoedier, som til Comoedier at spille. Denne gamle graahærdede Krigshelt faaer Overdaadigheden ved Qvindekønnet tit til at spille Bold, og at leege med Duketø, ligesom smaa Børn, saa man maae Hiertelig lee derover, ja end meere forunderligt er det, at hun bringer ham undertiden til at forødsle sine Soldaters Lening og Munderings-Penge, saa de baade maae fryse og sulte, og har oftest ikkun Comisbrød og Vand til at leve af, men Anførerne skiller hun af med Helbreden ved for megen Kræsenhed ved Mad og adskillige slags Vine, ligesom med andre fornemme og rige Folk.

Men i disse seenere Tider har hun begyndt at brodere de fornemste af Krigsstanden, med Guld og Sølv udvendig, og tvunget dem til at forbruge deres Madmeel i Haaret og den

13

øvrigte Mund-Provision til anden Pral, allene for ar gjøre dem udelige til haardføre Krigsmænd.

De Krigsfolk, som driver noget slags Nærings Brug paa Landet og vil leve tarvelig, de tvinger hun i Armod med Skat og andre Udgifter til sin Tieneste.

De som meest hæftig og ivrig taler eller skriver imod hendes Adfærd og herskende Magt, dem ruinerer hun allerførst, saafremt de ellers har noget meere, end det som daglig til Nødtørst behøves. For Resten bringer hun dem ind under Had og alle slags Forfølgelser.

Det er vist nok at Overdaadigheden har i forrige Tider, havt nogen Indpas i Kiøbstæderne i Norge, saavel som i andre Riger og Lande, men hvem kan Viise, at den nogensinde har været saa almindelig, eller haft saa gandske overhaand, som nu i de Norske Kiøbstæder. Man kan hartad ikke merke at Overdaadig-

14

heden har haft nogen betydelig Indpas hos Borgerstanden i Norge, før henad Slukningen af næstforrige Hundrede Aar; Men nu finder man ordinaire Borgerfolk meere prægtig i Klæder, samt Huus-Meubler og anden Eqvipage, af fremmed indbragt Tø, end som de Rigeste, af høye Stands-Folk, i de forrige Tider.

Gemeene Kiøbstæds Folk, ja endog deres Tjenestefolk, slider langt meere af Silke og andre fra Fremmede indførte siine Tøye, end som Adelen i lige Proportion af deres Antal, forbrugte i forrige Tider.

Bliver her ikke noget snarlig, ved Regieringen, sat behørig Indskrænkelse for Overdaadigheden udi Norge, og Dannemark tillige, saa kan enhver Erfaren og Forstandig meget vel skiønne, at der for de nu Levende eller deres Børn og Børnebørn, som enten ikke har lært, eller kan arbejde, for sin Underholdning,

15

ved de rette Nærings-Bruge, vil blive en meget usel, om ikke gandske elændig og jammerlig Tilstand, baade paa Bøygderne og i Kiøbstæderne. Man kan med temmelig Vished spaae, at de, som nu gaaer og slæber de lange Silke-Klæder bag efter deres Fødder paa Gaderne, deres Børn og Børnebørn maa komme til at slæbe under larvede og fillede Klæder, samt fryse, hungre og tørste udi yderste Armod; ja man seer allerede endeel Exempler derpaa.

Saalænge Regieringen ikke føyer tilstrækkelige Anstalter, og behørige Forbude, imod Overdaadigheden, saalænge er ikke at vente nogen tilstrækkelig Modstand fra Undersaatterne; thi om en og anden god Huusfader, eller Huusmoder, kan Have nok saa god Villie, og kan være Høylig nok foraarsaget, til at indskrænke Overdaadighedens Herredømme; saa kan de dog ikke udrette noget betydeligt dertil, ja end ikke tilfyldest i deres eget Huus, langt

16

mindre noget hos andre, saalænge de ikke har Regentens Befalning eller fastsat Lov al bestyrke sig med. Naar de rette Overdaadigheds Elskere blev ansat, til at betale en anseelig vis Skat, eller noget til Skoler og

Fattiges Underholdning aarlig, for overdaadig Klædedragt, samt visse Huus-Meubler og anden unødvendig Eqvipage, saa kunde og Tolden og Consumptionen forhøyes paa de meest undtværlige udlændiske Æde- og Drikkevahre, samt fremmed indført Kram, der ellers kunde blive forfærdiget i Riget, i saa Maade maatte da Overdaadigheden aftage, og Nødtørften for Efterkommerne blive bedre iagttaget, følgelig og en bedre Velstand iblant Kiøbstæds, om ikke iblant Landsbyer Folk.

Vist nok er det, at Ødselhed og Overdaad har faaet Indpas hos endeel Bønderfolk, saavelsom hos andre fornemme Familier, paa Landet i Norge, særlig i de beste Egne, og nærmest omkring Kiøbstæderne, men Armoden

17

har dog afværget den fra de fleeste Bøygde-Lauge, den bliver vel og ved Armoden udryddet fra de beste Egne, thi den har nu næsten udtæret de Ting, hvorved den meest og best har været opfostret og vedligholdet, og de fleeste føler nu tungt nok dens skadelige Virkninger, der har formindsket deres nødtørftige Under- . holdning.

Hellers er Overdaadigheden paa Landsbygderne næsten som intet at regne, imod dens herskende Magt og Virkning i Kiøbstæderne, thi man kan temmelig vel udregne, at en eeneste Familie af 8 til 10 Personer, i en Kiøbstæd, hvor Overdaadigheden har faaet gandske Overhaand med sin Pral og Pragt, kan nu, i et Aar, forødsle meere, end som et Hundrede Slæbearbeidere paa Landet kan leve af, eller bringe tilveje i samme Tid; Derfor heder det og, at de maae betale Pragten, som binder stine Skoe med Vast.

18

de Kiøbstæder, hvor ingen Manufacturer eller Fabriquer er, i saadan Stand bragte, at der kan forfærdiges nogen slags Kram og Tøy, som kan afhændes til Fremmede, saa derved kan indhentes Penge eller nødvendige Vahre fra andre Nationer, der kommer da alle Omkostninger, saavel paa Pragt og Stads, som Kiøbstæds Indbyggernes nødtørftige Underholdning, allene paa Land-Almuens Regning, saavidt de har sin Handel paa samme Kiøbstæd, og det ligesaa sikkert, som ingen Melk kan haves hvor intet Qvæg er, og intet Korn uden ved Agerdyrkning.

Det er ikke Folkemængden, som gjør Dyrtid, eller foraarsager Armod og Mangel paa Føde og anden nødtørftig Underholdning, i et Land, eller Rige, saalænge der findes nyttig og udyrket Jordbund, og ingen betydelig Misvekt paa Jordens Afgrøde indfalder. Men det er Overdaadigheden, og Folkets ilde Disposition fra de rette Næringsbruge, til Overdaadighedens

19

Tieneste, som foraarsager Dyrtid, og almindelig Armod i et Rige, thi Overdaadigheden forøger alle slags Udgifter, saavel til det publique, som private, og naar Guld- og Sølvmynter ikke bliver tilstrækkelig, til hendes Hensigt og Udgifter, saa bringer den Folk til at bruge Papiirs-Sedler i deres Sted, og i saa Maade udlokker den de beste Mynter fra et Land til andet, dog ikke for at berige nogen til Langvarighed, men allene for at opmuntre Folk til en ødsel Levemaade, saa de dessnarere kan blive udarmede. Kort sagt, Overdaadigheden har stedse, ved anrettede Tvistigheder, til de blodigste Krige, samt ved sine Tilløkkelser med al slags Overdaadigheds-Kram, tilforn kuldcastes de mægtigste Monarkier, altsaa har de svageste Riger Aarsag nok, til at være aarvaagne, imod hendes Foretagender, og i det mindste hindre hende, ved en og anden betydelig Diversion, thi ved en General-Bataille kunde man lettelig komme til at tabe mere, end vinde, efterdi hun er virkelig snedigere end heele Verdens Gene-

20

raler, og klogere, end de fleeste Statsmænd, ja man seer jo tydelig, at hun forblinder og forvirrer helst de meest polerte Nationer, og indbilder Folk, at hendes værste Daarskabs Kram er, som en Fornødenhed, eller som noget, som intet retskikket Menneske kan undvære. Naar først ikkun nogle faae Borgere og Borger-Koner er kommen til at bære en nyemodens Klædedragt, i Kiøbstæden, saa bliver det strax anseet og agtet som en Nødvendighed for alle andre i samme Kiøbstæd, ja endog for visse Folk paa Landsbyerne, det samme er og med anden Eqvipage, samt Huusbygninger og Huusmeubler & c. at forstaae.

At see megen fremmed indbragt Kram, særlig til Pragt og Staß, i et Rige, som selv ikke kan yde fyldest Føde og nødtørftige Klæder til alle sine egne Indbyggere, det er et forunderligt Syn, og kan vel ikke lignedes med noget bedre, end som naar man seer unge og daarlige Tieneste-Tyender, at tilkiøbe sig, for deres Løn

21

og Kostpenge, adskillig slags Staß-Tøy og Pynterier, allene for at ville være anseet for noget meere og fornemmere, end de virkelig ere, og kommer derved til at sulte og fryse i lang Tid, hvorved Legemet svækkes og bliver sygeligt. Men der er stor Forskiel paa at skatte frivillig til Overdaadigheden, imod at være

ved Herredomme tvungen dertil.

De Indianske Sille-Tøye, samt Sirtser og Catuner & c., saa og Porcelains-Kar, item Tobak, Coffee, Thee, Sukker, adskillige slags Viine og Brændeviine, ulden og Lintøye, samt en uendelig Mængde af al slags smaae Galanterie-Kram, ja endog en god Deel af adskillig slags støbt og smedet Jerntø, har i lang Tid uddraget en langt større Capital, end som deres nødvendige Vahre, som Riget har Mangel paa, Norge har i lang Tid haft mange Jernværker, saavel som Kobberværker, saa det ey allene har kundet forsyne sig selv, og Danmark tillige, men og aarlig udført Stang-Jern i Mængde,

22

til mange andre Riger og Lande, alligevel er Jerntø, i mange slags Arbeider, dyre indkiøbt, baade i Norge og Danmark, da dog alt saadant arbeidet Jerntø, burde have været forfærdiget i begge Rigerne, og derfra afhændet til andre Nationer, som ingen Jernværker har, men maa dog nødvendig have alle fornødne Jern-Redskaber, saavel støbt, som smeedet, fiint og grovt. Det skammeligste deriblant er, at Spiger og Jern-Søm, samt Øxer, Leer og Ploug-Jern & c. er bleven indført, bande i Danmark og Norge, fra andre Riger og Lande.

Silke-Manufacturur og andre deslige, som allene har tient til Overdaadighedens Befordring, har været med store Bekostninger, og Forskude, af publicke, saavel som af private Midler, opklækkede i Danmark, men de nødvendigste Fabriquer har ikke været agtet for noget betydeligt, førend nu i disse Tider, da Armod og Udarmelsn har mindet noget alvorlig berpaa, ja end være, at naar en og anden

23

privat Mand og retskaffen Patriot har anlagt en eller anden ret tienlig Fabriquer, eller Manufactur, og hans Midler ikke har været tilstrækkelig, til dets Vedligeholdelse og Forfremmelse, saa har ingen Undsætning været for ham at faae, hverken fra det publicke eller private, men vel adskillige Modstridigheder og Hindringer, eller Dificulteter, vel og nogles totale Ruin. Saaledes gaaer det til udi den menneskelige Huusholdning, de som anvender Omkostninger, samt Tid og Fliid, paa det Nødvendige, til almindelig Gavn, de fortrykkes og forfølges oftere, end belønnes, en modens Nar, paa Skuepladsen, bliver altid bedre belønnet, end som en patriotisk Entrepeneur. Men en dristig veltalende og klog Smigrer har et stort Fortrin frem for alle, thi deslige Folk gjør altid sin største Lykke ved deres Forestillinger, til Riger og Landes Skade, om ikke tildeels gandske Fordærvelse, særlig naar de har Adgang til de højeste Stæder, eller til dem, som staaer for Roret udi ethvert Regierings Departement.

24

Erfarne og veloplyste Folk, saavel hos os, som i andre Riger og Lande, har forlængst seet og beklaget, at det vilde foraarsage Fordærvelse og Armod iblant Folk, ved Overdaadighedens Forplantelse og frie Fremfart, med al slags unødvendig Indførsel og Brug, af fremmed Kram og Vahre, Men det daarlige og ret Barnagtige Principium, at vores Handelsstæder maatte undergaae, naar Forbud, eller tilstrækkelig Indskrænkelse skeede, imod al ufornøden Kram og Vahre fra Fremmede, det har stedse været agtet, som en Fundamental Troes-Artikel, da det dog har været den vigtigste Sag til Udarmelse, baade til Riget i Almindelighed og Handelsstæderne i Særdeleshed; thi de, som vil og kan gjøre retskaffen Regning over endeel indføre Kram, eller Fremmedes fabriquerede Vahre, som vi selv har Materier til, de skal befinde tildeels, at naar en Kræmmer i vores Handelsstæder har kundet vinde 10, 15, 25 og fleere pro Cento derved, saa har de Fremmede oftest haft den største Part

25

af samme; i saadanne Henseender kan man med rette sige, som jeg og har hørt mange brave Handelsmænd selv tilstaae, at de fleeste Danske og Norske Handelsmænd har været nødsaget til at være de Fremmedes Høkkere, allene i Mangel af bedre Vejviisning og Regieringens fornødne Foranstaltninger. Her maae man mærke, at omendskiønt de Udenrigske Handelsmænd har tildeels ladet sig Nøye med et meget mindre Handels Salarium, eller Kiøbmands Profit, end som vore egne Handelsmænd, saa har dog de Fremmede desforuden maattet have deres Arbejds løn for deres forfærdigede og afhændede Kram og Vahre betalte; thi Arbejds lønnen kan ingen Nation taale at bortgive, for de afhændede Vahre ved Handelen, og haar en Nation betaler den anden en stor Summa aarlig i Arbejds løn for unødvendig Kram eller Vahre, som de selv har Materier til, og kan ved Fliid og Vindskibelighed forfærdige, saa er en saadan Handel ikke meget bedre, end som Haar der eene Lands Indbyggere sælger sit

26

Korn til andre, og indkiøber Meel og Gryn fra dem igjen.

Her er det at formode, at en og anden Korttænkende kan indvende, ligesom jeg ofte har hørt det af visse Folk, at det er at regne for en stor Klogskab, at besørge ringe, eller uforfærdigede Vahre bortsolgt til Fremmede, og kiøbe bedre og retskaffen forfærdigede Vahre tilbage igjen, uagtet at man lægger en god

Deel Penge dertil, eller et anseeligt Overskud ved Mængden af ringere eller uforfærdigede Vahre, thi det som de fleeste finder best Smag og Behag i, det bør man helst beflitte sig paa, at forskaffe, ved Handelen, særlig saadant, som giver meest Told, Consumption og Accise Intrader af sig; Men enhver erfaren og oplyst Mand seer nok, hvor ilde samme Indvending er grundet, og at det ikke skeer eller er skeet af andre, uden allene af ukyndige Folk, og af saadanne der lever eller har levet kræsen, og efter eget Behag, paa den Nærende Almues Sveed

27

og Bekostning, med tilstrækkelige Indkomster, og i god Magelighed.

De Indvendinger, som kommer af de arvelige Principia, eller Meeninger, at de Danske og Norske ikke kan forfærdige og tilberede ædende, drikkende og slidende, samt forlystendes Kram og Vahre, saa behagelig og vel, som endeel andre Landes Folk, det viser ikkun, at man har for ringe Tanker om sig i det eene, og alt for store i det andet; thi naar man seer, at Folk kan forfærdige del meere kunstige og vanskeligere, saa har man ikke nødvendig at bære Tvil om, at de og kan gjøre det, som bestaaer af mindre Kunst og Vanskelighed. Naar undtages Taskenspilleri og andre deslige Gøgle-Kunster, saa troer jeg neppe at der er nogen almindelig Kunst til, i Europa, at jo een og anden af den Norske Nation har lærdt eller kan lære den, ligesaavel, som i andre Riger og Lande; men at ikke alle nyttige Kunster og Videnskaber har faaet noget fast og bestandigt

28

Hiemstæd i Norge, det er just ikke Nationen selv Hoved-Aarsag til, hvilket de Erfarne i Riget meget vel veed og skiønner. En Hiemsødning eller Uerfaren, som selv lidet har lærdt, og har ikkun et ringe Begreb, tænker altid, at ingen, i deres Fedebye, kan komme videre, med Kunster og Videnskaber, end hvad de har seet der i Brug og øvelse; Alt hvad som overstiger den Eenfoldiges Vidskab og Begreb, det agter han og ugiørlig for alle sine Brødre, ey vidende noget retskaffen om enhvers forskiellig Genie, eller Naturens ullige Gaver.

Det har været en stor, og hartad uoprettelig Feil, at de Handlendes Vinding har stedse indtil disse Tider, været forestillet Regieringen, ligesom det virkelig var heele Landets Vinding, da dog Handelsmændenes Vinding, i mange Ting, kan foraarsage Landet et større Tab, end som en aarlig vis Contribution udgaves til Fremmede.

29

De Republiqver, saasom Wenetia, Genua, Holland, og nogle andre, der, ligesom det Romerske Riges frie Handelsstæder, har været opfostrede og vedligeholdt, allene ved Handel og Vandels Drift paa andre Riger og Landes Bekostning, de har da, indtil disse Tider haft god Fordeel af den frie og almindelige Handel, som de har ført; de Rigdomme, som de har vundet derved, det har andre Riger og Landes Indbyggere maattet betale; men siden de fleeste og fornemste Riger har forlængst begyndt at gjøre hiine det efter, saa har der ikke været saa meget, for de første at vinde ved Handelen og deres Fabriqver og Manufacturer, ja mange, baade af de første og seeneres Overdaadigheds Manufacturer og Fabriqver ere allerede komne i Decadence, og har maattet give deres Arbeiders Afskeed, det samme vil nok Esterdags udstrække sig til mange fleere, saa at faa eller ingen Fabriqver eller Manufacturer, vil blive i fuld Hævd og Brug, uden allene hvad ethvert Land-

30

Folk, for sin egen Deel, nødvendig tarver og behøver, dog skeer det nok ikke overalt, førend Overdaadigheden har udtæret den Nærende Almue for det meeste. Man seer altsaa, at det er et meget urigtigt Principium, som Folk i de fleeste Stater har Haft, at ville ved Handelen vente bestandigt at samle Rigdomme, og større Formue, ved Handel og Vandel paa andre Nationers Bekostning, end som det de af eget Lands Producter kunde tilveyebringe, hvilken Indbildning Overdaadigheden har indmineret i Folkets Hoveder saa dybt, at det ikke har været mueligt, at faae det udslættet, førend den yderste Armod har vist der anderledes, baade fra det eene og andet Lands Folk.

var Handelsmand, eller andre, ved een og anden Lejlighed, har faaet samlet endeel Midler, saa har Overdaadigheden altid passet paa, at deslige Midler ere blevne snarlig adspredte, ved ødsle og nyemodige Arvinger,

31

saa at Midlerne, i disse Tider, sielden vedvarer hos en Familie, til tredie Leed; men forflytter dem, fra en Familie til en anden, og fra et Lands Folk til et andet, allene for derved at faae al ødelæggelses Kram udspreedt iblant al slags Folk, og alle overalt udarmede, den ene ved den anden.

De som tilforn har anvendt store Bekostninger, og indvundet mange Midler, med Overdaadigheds Fabriqver og Manufacturer, de finder det nu selv tungt nok, at de ere ved Overdaadigheden blevne bedragne dermed,

da de ikke kan faae saa meget afhændet til andre Landes Folk, at Arbejderne kan erlange fit Ophold derved, og Handelsmændene sin Fordeel deraf. Derfor seer næsten alle Nationer nu, at Overdaadigheden udretter slet ikke andet, end bedrager Folk med at anvise dem anseelige Fordeele og Forlystelser, i en kort Tid, for derved at faae dem desbedre indviklet i sin Snare, som allene hensigter til Fordærvelse og ødelæggelse.

32

At Overdaadigheden paa visse Tider og Stæder udretter undertiden noget, som tildeels kan eragtes godt og gavnligt for Mennesker, det er kun af Politesse, for derved at gjøre Folk godtroende, ved at gjøre undertiden noget godt, for dessnarere og kættere at faae sine onde og Mådeligste Hensigter fuldført, ligesom de Mennesker, der agter at bedrage andre, da de først giver dem Anledning til at vinde, eller fortiene noget, og siden til at tabe samme og meere.

Bedre kan jeg ikke beskrive Overdaa-Ligheden, de som vil have det kortere og fyndigere, de maa da forskaffe sig andres adskillige Skrifter, som ved Trykken ere udgivne derom, baade i Dansk og andre Lands Sproge.

Det sikreste og beste Middel imod Overdaadigheden, var vel dette, at om alle i et Rige foreenede sig med Tarveligheds Vaaben, det er da, at underholde sig med Landets egne

33

Producter, saavel til tærende, som slidende Vahre, og ey at bruge anden Prunk og Pragt, end allene det, som tiener til Beqvemmelighed og til at betyde Standens Forskiel, saa at en Øvrigheds-Mand kunde kiendes fra en Borger, og en Præst, eller anden Lærer, fra andre Folk, og saa videre med de fleere forskiellige Stænder.

Men saadan usædvanlig Foreening kan man hverken vente begyndt, langt mindre vedligeholdt, uden ved fastsat Lov og Regler dertil, hvilket er saadant, som vedkommer Regjeringens Forsorg allene.

Ligesom Forældrenes Exempler virker og udretter meget til Børnenes Forbedring eller Forværrelse, udi deres Opførsel og Forhold, hvad enten det er til det Gode eller Onde, Tienlige eller Skadelige, saa virker og iligemaade Regenternes Exempler paa Undersaatterne.

34

Men samme maa ikke forstaaes saaledes, at en Konge eller Regent skulde ikke opføre sig meere prægtig og kostbar, end som hans Undersaatter; thi de fleste Mennesker seer og skiønner, at det er tienligt, og anstændigt, om ikke gandske nødvendigt, at en Regent er destingveret med prægtigere Huuse og Huus-Meubler, samt Klæder og anden Equipage, end som nogen af de fornemste hans Undersaatter.

Prindser og Prindsesser, som ere fødte og baarne til, eller af Regierestanden, bør vel ikke have alle Ting saa prægtig og kostbart, som de regierende Personer selv, men det er dog, i Henseende til politiske Raisons, baade anstændigere, og har tildeels en fædrisk naturlig Billighed med sig, at saadanne Høybaarne Personer destingveres fra andre Folk, ved at opføre sig meere prægtig i Klæder og anden Equipage, vel og udi Huuse og Huus-Meubler, og andet deslige.

35

Men at Undersaattere, hvad enten de ere af høy eller nedrig Stand, Rige eller Ubemidlede, tillades den Frihed, at opføre sig i Lighed, udi Pragt og Anseelse, med Prindser og Prindsesser, i og uden for deres Huuse, der fører stedse og allevegne Fordærvelse og Ødelæggelse med sig, ey allene for godartede Familier i Særdeleshed, men og for Riger, Lande, og Stæder i Almindelighed; thi Midlerne bliver derved forødslede, til Pragt og Overdaad, i stæden for at de altid og allevegne behøves til Commerciens og Handelens, saavelfom til fundamental Næringsbrugenes Drift, samt dets Forbedring og Forfremmelse.

De som forøder sine Midler paa Pragt og Stads, hvorved de underholder, om ikke og tillige forlokker, mange Mennesker, fra de rette Næringsbruge, til Overdaadighedens Tieneste, de foraarsager da næsten ligedan Skade, som Banqverotterere, Bedragere og Forrædere, ja undertiden værre og meere uoprettelig Skade.

36

Man har intet sikrere Kiendemærke paa et narrisk Sindelav, end som naar man seer en middelmaadig og ringe Unbersaat, at opføre sig lige saa prægtig og kostbar, som de fornemste i Staten.

Regjeringen er at ligne med Formyndere, der altid bør paaagte deres Myndlingers Gavn og Beste, ey allene til at paasee deres Interesse ved Arvemidlernes Forvaltning, men og tillige at sætte Myndlingerne til rette, udi deres Levnets Forhold og deres Midlers tienligste Anvendelse, for dem selv og andre; samme ophører vel, saasnart Myndlingen har opnaaet fuldmyndig Alder, men det ophører aldrig for en Regjering, saalænge der er daarlige Begierligheder og utienlige Indfald hos Mennesker; thi det er ikke nok dermed at nogle Feil og

uheld er ved Love forebygget, men alle Feil og uheld bør forebygges, saavidt det meest og best lader sig gjøre, thi ellers fordærver det eene det andet til ødelæggelse.

37

Guld og Sølv paa Klæder burde aldeles ikke være nogen Undersaat tilladt at bære i Riget, undtagen hvad der uforbigiengelig behøvtes til visse Destinctions-Tegn, som dem af Regenten var bleven tillagt, for deraf at kiende dem efter den tillagte Værdighed, frem for andre, enten af lige eller ringere Stand og Embede; thi i saadan Henseende er Ordens-Tegnene heel tjenlige, om ikke og tildeels nødvendige. Uden udvortes Tegn, eller Forskiel paa Klæderne, kan man ikke altid, naar det fornødiges, kiende en Øvrighedsmand fra en ringe Betient, eller en Borgemester fra en Borger; thi uden udvortes Tegn eller Forskiel paa Klæderne, seer man ofte, at en Straten-Junker, Spradebasse, eller indbildet Herremand, som er vel udstaffet med Guld etter Sølv paa Klæderne, tilvender sig dermed, hos dem som ham ikke kiender, saadan Ære og Honeur, som siden maa fortrydes af honette og fornemme Folk, efterdi det giver Anledning til adskillige fortrædelige Følger.

38

Ligesaa er det heel forargeligt, at see bekjendte Skiøger tilpyntet, i kostbarere Klæder, end som ærlige Matroner og virkelige Jomfruer, der formedelst deres fattige Tilstand ikke kan destingvere sig med nogen slags kostbar Klædedragt og anden Prunk og Stads.

Guld- og Sølv-Galuner paa Klæder nytter aldeles ikke, men foraarsager hovmodige og daarlige Indbildninger, og er til megen Tab og Skade udi Staten; Med Forgylldninger og Forsølvninger er det ligesaa. Støbt eller smedet Guld og Sølv taber aldrig sin Vægt og Værdie saalænge det ikke bruges og slides, som Arbeids-Redskabe, hvortil Jernet er best tienlig, dog kan støbt og smedet Guld og Sølv i visse Maader blive misbrugt, til en Stats Svækkelse, særlig naar Mynter omstøbes til Zirater og andre ufornødne Ting, vel og om man gjør allene Spiise- og Drikke-Kar deraf.

39

Kostbare Perler, fra andre Riger og Lande indkiøbt, det er ligesaa daarligt og taabeligt, som naar man seer Børn, hellere at tage en nye og glimrende Mæssing, end en Sølv- eller Guld-Penge af Tusinde gange større Værdie; det samme kan man og sige om de saa kaldede Agater og Ædelsteene, alligevel har de indbildte kloge Europæer, i mange Tider, bortgivet deres beste og meeste Mynter for saadan Kram, og det til de slags Folk, som de har agtet for ringere oplyste, end de selv ere. Mon saadant ikke med rette kan kaldes en mageløs Daarlighed? Vi har ingenlunde været de første, og jeg troer neppe at vi bliver de sidste, som holder saadan Daarskab tienlig.

Vel er Diamanter og Perler eller andre Juveler og Ædelsteene nu hos os forbudne at bæres, efter Forordn, af 16 April og 6 Octobr. 1736, men her indføres nu i dets Sted adskillig anden saadan Stads-Kram,

40

som meget vel kunde undværes, og Qvindekønnet dog blive gandske vel udpyntet, og ziiret med Rigets egne Naruralia og Composita, som kunde vise sig ligesaa glimrende og brugelige, som hine fremmede Ting; det kommer alt an paa Arbeidet eller Tilberedningen. Det Stads-Tøy, som et Lands Folk ikke selv kan gjøre, det bør dem heller ikke være tilladt at bruge eller benytte; thi det er ingen Nødvendighed, men et farligt Middel til Armod og Afmagts Foraarsagelse, naar Pragt og Stads Tøy bliver indkiøbt fra Fremmede, endog om det skeede for meget læt eller ringe Priis paa Arbeidslønne.

Kniplinger, Nunneskiær, Cammerduge, og andet, som af Linnet forfærdiges, burde ikke tillades at indføres. Men hver at bruge det som kunde blive tilvirket i Landet; thi derved kom Folk til at anvende Fliid og Midler tit at gjøre det selv, eller med Midler understøtte dem, som vilde anlægge saadanne Manufacturer.

41

Silke avles ikke i Dannemark og Norge, derfor burde og dets Brug ikke være almindelig tilladt, i det mindste synes det utienligt for Arbeids- eller Almues-Folk af begge Kiøn, saavel i Kiøbstæderne, som paa Landet, ja det synes, at Silke-Klæder burde være allene for dem, som ere sødde og baarne af Regierestanden, jeg mener Konger og Fyrster, samt Prindses og Prindsesser, og ingen andre, i hvor høy Rang de end ellers vare forundte.

Men naar Silke-Klæder skulde forbydes, saa kunde det ikke, uden ved stor Skade skee, saafremt der ikke blev forundt 25 a 30 Aars Frihed, til at afslide de Silke-Klæder, som Folk allerede havde forskaffet sig.

Huus-Meubler af alle slags, saa og Kiøre-Tøye og anden Eqvipage, kunde meget vel forbydes at indføres fra andre Riger og Lande, efterdi alt hvad her i saa Maade be-

42

høves, kan blive forfærdiget i Riget, dog maatte det være tilladt dem, som indfløttede i Riget, fra andre Lande, at indføre de Meubler og Eqvipage, som de der havde i Brug, og fremdeeles vilde benytte.

Ingen, uden Kongen, Dronningen, samt Prindser og Prindsesser, burde være tilladt, en parade, at køre med flere end et Forspænd Heste; thi derved kan og bleve en god Deel Omkostning sparet for dem, som ellers vil leve tarvelig. En anden Sag er det, paa Reifer, med store Vogne og tunge Læs.

Naar Silke-Klæder blev ikke tilladt at bæres, saa maatte Bomulds-Tøye, tilligemed Sirtser og Cattuner, være for de fornemste Undersaatter tilladt, at bruge til Klæder, dog ikke uden allene det, som blev vævet i begge Rigerne, thi det som fra Asien indføres, ved det Ostindiskr Compagnie, maatte forhandles

43

til andre Landes Folk, som havde Behag i den Kram.

Alle slags hjemmevævet uldent og linneth Tøy, maatte være til frit Brug for alle slags Folk, fra det nederste til det øverste, men af Bomulds-Tøy maatte gemeene Almues Folk være videre tilladt at bruge, uden allene Huer, Baand, Vanter, Palatiner og Modester, som vare forfærdigede i Riget.

Alle med Kunst gjorde Blomster, og andre til Qvindekjønnets Pyntning brugelige Zirater, som blev forfærdiget i Riget, maatte være hver Stand tilladt at bære paa deres Hoveder, endog om endeel Silke og uægte Metaller blev benyttet dertil, men ingenlunde Guld og Sølv deriblant, ey heller andre Metal-Materier eller Glas-Perler og Steenarter, end allene de slags, som bleve fundne eller ved Kunsten tilberedte i Riget. Til sligt Brug har Norge selv næsten alle behørige

44

Naturalier og Materialier. Det fornødne Silke til slig Stads, kunde meget vel blive avlet i Riget, naar der paa de beqvemste Stæder, blev plantet Morbær-Træer og Silke-Orme opfostrede, fra Dannemark eller Sverrig, hvor det paa nogle Stæder er kommen i Brug. Naar Norges egne Materialier blev smukt og nyt udarbejdet, saa bleve de ligesaa anseelige og prunkelide, som det der indføres fra andre Riger og Lande.

Mange nye Moder, eller idelige Forandringer paa Klædedragterne, ødsler og udarmer mange daarlige og taabelige Mennesker, derfor skulde det nok være heel gavnligt, at der blev fastsat, en vis Skikkelse paa de yderste Hæders-Klæder, og det med behørig Forskiel, efter enhvers Stands egentlige Tarv, og saaledes, at den ene Stand kunde kiendes fra den anden, hvilket er baade tienligt og lader sig lættelig gjøre, saafom en Arbejdsmand behøver altid korte og gesvindte Klæder,

45

da derimod de, som altid har med stillesiddende Forretninger at bestille, finder sig bedre farne med sildere og anderledes tilskaarne Klæder; ingen behøver 3 a 4 dobbelte Klæder paa Kroppen i Sommertiden, hvilket allene tiener til at matte Legemet med ufornødne Klæder, allene for at have Klæderne complet efter Moeden.

Ligesom de fleste Mennesker i Nordens kolde Lande, behøver tætte og tykke ulvene Klæder i Vintertiden, saa er tynde og lækre Linned-Klæder dennem best tienlig i Sommertiden; det synes derfor, at Naturen selv har føyet sig efter Menneskenes Tarv i den Post, efterdi Ulden erlanges af Faarene, og Linneth kan blive til Fornødenhed avlet af Jorden, saa intet mangler til nødvendige Klæder, som best passer baade for Sommer og Vintertiden, saa alle kan gandske uden Nød, undvære Silke. Men Skikkelsen, eller Facons pag Klæderne, behøver nogen Forskiel, ey

46

allene for Sommer og Vintertiden, men endog for hver særskellig Stand og Handtering, saasom til fiint Haandarbeide et slags, og til grovt Slæbarbeide et andet slags, item til løbende Forretninger noget anderledes, og saa videre for andre flere. Ligesom Fiskere behøver visse Skind-Klæder og store Støvler, som en Landmand ikke beqvemmelig kan benytte sig af, saa er det og ligedan beskaffen med andre Stands-Folk, saa det, de rer nødvendigt for den rene, er meget, om ikke gandske Utienligt for den anden, hvilket Erfaringen allevegne noksom beviser. Forstandige og smukt polerte Læsere maa jeg nu her forud bede, at de forlader mig, da jeg her til Slnthning maa udlade mig med saadanne Ord og Talemaader, som eene passer sig paa de Silkeklædte grove og npolerte Folk. Mon ikke en smuk giort og farvet, samt loden Skindpels være en god Vinter-Kiole for alle slags Arbejdsfolk i Kiøbstæderne, saavelfom paa Landet, i Vintertiden, vel og for mange andre. Lige-

47

saa sorte og andre farvede Skindbuxer, hiem meknyttede uldene Strømper og Vanker, samt andet meere, som behøves i Vintertiden. Til Sommer-Klæder kan og Skind meget benyttes, ligesaa vel i Kiøbstæderne, som paa Landet, men fornemmelig Kioler af Linnet, noget anderledes vævet, end som ordinair Lærreder. Qvindekjønnets Sommer-Skiørte kunde være af samme slags, og Erme-Kaaber af adskillige slags Dyreskind, eller lodne Lamskind, for Vinter-Kulden, en fiin hjemmevævet lærrets Mantel, til Bedækkelse i Sommertiden, og en farvet lærrets Kappe, til at indsvøbe sig i, hvilken er meget lættre at bære, end som en tyk Stoffes eller Klædes-Kappe, naar de reise, eller vilde gaae ud i Byen imedens det regnede, og saaledes i det meere. Men om Qvindekjønnets fremdeeles skulde beholde deres nu brugende Granedeer-Huer, eller Toppe paa Hovedet, saa maatte de endelig lade sig gjøre Skind- eller Læder-Futteraler dertil, enten ved Bogbinderne, eller ved Skoemagerne.

48

En Purke bliver en Purke, om man end vil behænge den runden omkring med Guldfrindser, og en utæmmet Foele er ikke meere tienlig, end som et andet vildt Dyr.

Dyd og Dueligheds-Værk, Giør Folk æret, Midler stærk.

Dovenhed med Pral og Pragt, Giør Folk arme og foragt.